

Rozdział 7.

CYFRYZACJA JAKO INNOWACYJNY CZYNNIK ROZWOJU I DOSTĘPU DO USŁUG PUBLICZNYCH NA OBSZARACH POPEGEEROWSKICH

Mirosław Biczkowski, Łukasz Wiśniewski, Roman Rudnicki

Wprowadzenie

Intensywny rozwój mikroelektroniki stał się fundamentem dynamicznego rozwoju (w tym np. teleinformatyki) i otworzył nowe możliwości dla zastosowań technologii informacyjno-komunikacyjnych (ang. ICT). Technologii będących katalizatorem zmian powiązań społeczno-kulturowych w wymiarze lokalnym i globalnym. Społeczny wymiar tych zmian podlega zależnościom pomiędzy technologią, techniką a społeczeństwem, tworząc istotną siłę oddziaływującą codziennie na każdego z nas, będącą zarazem fundamentem społeczeństwa informacyjnego. Rozwój i wykorzystanie ICT jest jednym z najsilniejszych i najbardziej znamienitych procesów towarzyszących człowiekowi w XXI w. Fundamentem umożliwiającym ich rozwój jest Internet, stanowiący wirtualną przestrzeń wszelkiego rodzaju aktywności w życiu człowieka. M. Castells stwierdził: *Gdyby technologię przetwarzania informacji uznać za dzisiejszy odpowiednik tego, czym była elektryczność w erze przemysłowej, to Internet, z uwagi na jego zdolność do przekazywania siły informacji na wszystkie sfery ludzkiej działalności, można by porównać zarówno do sieci energetycznej, jak i silnika elektrycznego* [Castells 2003: 11]. W tym świetle umożliwienie dostępu oraz nabycie umiejętności korzystania ze świata cyfrowego jest nieodzownym elementem procesu rozwoju cywilizacyjnego państw i społeczeństw. Rolę cyfrowego potencjału uwidoczniała pandemia Covid-19, przenosząc znaczną część wszelkiego rodzaju aktywności ludzkiej (m.in. zawodowej, jak i edukacyjnej) na grunt pracy zdalnej (na odległość), opartej na technologiach ICT.

Cyfryzacja ma ogromny potencjał w zakresie przekształcenia życia i możliwości rozwoju obszarów peryferyjnych, głównie wiejskich. Niedawne doświadczenia wynikające z przyspieszonej edukacji korzystania z usług *on-line* (e-edukacja, e-praca, e-usługi, e-administracja itp.) pokazały, że cyfryzacja może pokonać fizyczne odległości, aby zapewnić dostęp do usług bez względu na to, gdzie żyjemy – dopóki mamy dobrą łączność cyfrową. Paradoksalnie jednak wykładnicza rola łączności cyfrowej, usług i umiejętności cyfrowych w ostatnich latach nie niweluje, a pogłębia dysproporcje między obszarami miejskimi i wiejskimi. Braki oraz bariery w procesie rozwoju cyfrowego w Polsce szczególnie silnie ukazała edukacja zdalna, wprowadzona w 2020 r. Trudności wynikały z braku dostępu lub niskiej jakości łącza internetowego oraz niedoborów sprzętowych. Skala problemów była i jest zróżnicowana przestrzennie, przy czym trudniejsza sytuacja dotyczyła obszarów wiejskich, szczególnie oddalonych od większych miast. Sytuacja ta może zacieśniać splot niekorzystnych czynników trapiących znaczną część obszarów wiejskich w Polsce, klasyfikowanych jako wiejskie obszary problemowe [Bański 1999; Czapiewski 2010a]. Obok trudności w dostępności przestrzennej, należy mieć na uwadze aspekt wykluczenia cyfrowego [Czerski 2020; Janc, Jurkowski 2022], wynikający w znacznej mierze z braku odpowiedniej infrastruktury technicznej oraz barier finansowych. Szczególnym typem obszarów wiejskich są tzw. tereny popegeerowskie [Rudnicki 2001], w dalszym ciągu zmagające się z gamą różnorodnych problemów natury społeczno-gospodarczej [Marks-Bielska 2005; Niedzielski, Rzeszutek 2010; Biegańska *et al.* 2016; Karpińska 2021].

Państwo realizuje wiele działań mających na celu niwelowanie „przepaści informacyjnej” finansowanych z dedykowanych programów operacyjnych (Program Polska Cyfrowa 2014–2020, obecnie Program Fundusze Europejskie na Rozwój Cyfrowy 2021–2027). W ostatnich latach do głównych inicjatyw należą projekty „Cyfrowa Gmina” czy „Zdalna Szkoła”. W ramach pierwszego z wymienionych wprowadzono dodatkowe wsparcie dzieci i wnuków byłych pracowników PGR w rozwoju cyfrowym (granty PPRG). Wsparcie polegało na dofinansowaniu zakupu sprzętu komputerowego (wraz z ubezpieczeniem) oraz usługi zapewniającej dostęp do Internetu¹. Docelowo wsparcie było kierowane do gmin popegeerowskich jednak finalnie sprzęt trafiał również do osób, które w wyniku migracji zmieniły miejsce zamieszkania. Stwarza to interesującą przestrzeń dla badaczy, bowiem mając na uwadze jak najwyższą efektywność udzielonego wsparcia, interesującym zagadnieniem – szczególnie z punktu widzenia nauk geograficznych – jest ocena alokacji przestrzennej środków z ww. działania. Dlatego głównym celem, jaki postawili sobie autorzy badania była ocena zróżnicowania przestrzennego wykorzystania środków z programu „Wsparcie dzieci z rodzin popegeerowskich w rozwoju cyfrowym” (granty PPRG), ukierunkowanego na poprawę dostępu do narzędzi ICT, a tym samym próbę niwelowania pogłębiających się dysproporcji w zakresie

¹ [<https://www.gov.pl/web/cppc/wsparcie-ppgr>].

kompetencji cyfrowych. Analizą objęto cały kraj ze względu na migracje ludności pochodzącej z dawnych terenów popegeerowskich, jednak ze względu na zasadniczy cel programu, szczególną uwagę zwrócono na gminy popegeerowskie, w dużym stopniu sklasyfikowane jako obszary problemowe.

Tło badań

Obszary wiejskie w świetle zagrożeń związanych z pandemią Covid-19

Obszary wiejskie, szczególnie popegeerowskie już od ok. 30 lat muszą zmagać się z postępującą peryferyzacją i trudnościami w dostępie do podstawowych usług publicznych. Pandemia Covid-19 dodatkowo spotęgowała te problemy i zagroziła postępującym wykluczeniem społecznym, zwłaszcza dzieci i młodzieży w dostępie do edukacji zdalnej, która długimi miesiącami była jedyną możliwą formą nauki w czasie obowiązujących obostrzeń pandemicznych. Unaocniła ona również znaczenie technologii cyfrowo-komunikacyjnych, bowiem część działań przeniosła w sferę wirtualną. Ujawniła tym samym deficyt sprzętu komputerowego czy utrudnienia w dostępie do Internetu, co wpłynęło na możliwość realizacji obowiązków szkolnych przez dzieci. Stąd tak istotne znaczenie miał dostęp do odpowiednich narzędzi umożliwiających jedyną możliwą formę kontaktu z nauczycielem. Wskutek długotrwałych zaniedbań obszarów popegeerowskich w ostatnich kilku dekadach wielu mieszkańców w czasie pandemii Covid-19 wyraźnie odczuło spadek dostępności do usług publicznych wynikający z deficytów w dostępie do technologii cyfrowych. Do tej właśnie grupy osób skierowano pomoc w postaci programu „Wsparcie dzieci z rodzin pegeerowskich w rozwoju cyfrowym” (Granty PPGR). Obejmowała ona poprawę dostępu do sprzętu komputerowego oraz do Internetu w celu wyeliminowania ograniczeń w realizacji obowiązków szkolnych przez dzieci (nauka zdalna), a także zniwelowania nierówności między gminami popegeerowskimi a pozostałymi. Środki na program pochodziły z dodatkowej puli funduszy unijnych w ramach mechanizmu REACT-EU będącego odpowiedzią Komisji Europejskiej na powstałe zagrożenia wynikające z pandemii Covid-19.

Megatrendy i społeczeństwo informacyjne

W krajach rozwiniętych dominacja sektora przemysłowego została zastąpiona dominacją sektora usług. Jest to podstawowa teza czołowej obecnie metafory przemian społeczno-gospodarczych współczesnego świata – koncepcji społeczeństwa postindustrialnego D. Bella [1973]. Według tej koncepcji w fazie poprzemysłowej

najważniejsze znaczenie zyskuje wiedza i informacja, zmniejsza się rola pracy i kapitału, zaś głównym motorem napędowym jest rozwój technologii informacyjnych [Dobrowolski 2005]. Nowe społeczeństwo cechuje wysoki odsetek osób zatrudnionych w sektorze trzecim (usługi), czwartym (finanse, ubezpieczenia itp.) i piątym (zdrowie, oświata, nauka). *Gra przeciw przyrodzie*” w fazie preindustrialnej oraz „gra... przeciwko przetworzonej przyrodzie” w erze przemysłowej zostaje zastąpiona „grą pomiędzy osobami”. W tej ostatniej nie liczy się już siła mięśni, czy maszyny, lecz informacja [Goban-Klas 1999: 31–34]. D. Bell podkreśla, że społeczeństwo informacyjne nie zastępuje społeczeństw preindustrialnego i industrialnego, lecz je uzupełnia.

Z koncepcją społeczeństwa postindustrialnego nierozzerwalnie wiążą się pojęcia „trzeciej fali” [Toffler 1980] oraz megatrendów [Naisbitt 1982]. To pierwsze jest swoistym synonimem okresu postindustrialnego. Swoją koncepcję A. Toffler osadził na charakterystyce trzech podstawowych sfer działalności człowieka, tj.: technosferze, socjosferze i infosferze. Koncepcję społeczeństwa postindustrialnego uzupełniają megatrendy rozwojowe J. Naisbitta [1982], wśród których znalazły się m.in. wzrost znaczenia informacji, wiedzy i kreatywności oraz powstawanie sieci przetwarzania informacji, która wypiera hierarchię². J. Bański [2013: 23–33] podejmując próbę nakreślenia wizji obszarów wiejskich Polski w 2050 r. uwzględnia następujące globalne trendy rozwojowe: globalizacja, kształtowanie się nowych potęg ekonomicznych, lokalizm, polaryzacja demograficzna, przekształcenia środowiska naturalnego, dywersyfikacja źródeł energii, społeczeństwo wiedzy, społeczeństwo informacyjne. Z kolei raport firmy Ernst & Young (E&Y) identyfikuje sześć megatrendów, tj.: cyfrowa przyszłość, wzrost przedsiębiorczości, globalny rynek, urbanizacja, surowce i zasoby naturalne, ochrona zdrowia [*Megatrends...* 2015].

Cyfryzacja a koncepcja smart village

Niewątpliwym motorem rozwoju społeczeństwa informacyjnego jest cyfryzacja, rozumiana jako proces rozpowszechniania i popularyzowania techniki cyfrowej oraz wprowadzanie na szeroką skalę infrastruktury elektronicznej³. W tym kontekście szczególnie potencjał tkwi w e-administracji, która jest utożsamiana jako jeden z ważniejszych elementów optymalizacji sprawności organizacyjnej państwa [Perdał 2014]. Uwzględniając powyższe, ciekawą koncepcją, definiującą kierunki rozwoju wsi u progu trzeciej dekady XXI w. jest *smart village*, u podstaw której leży przekonanie, że technologie informacyjno-komunikacyjne umożliwiają przezwyciężenie trudności rozwojowych. Stąd też jest ona kierowana w znacznej mierze do wsi, które „upadają” z powodu oddalenia i postępującej depopulacji. Podejście to bazuje na połączeniu nowoczesnych narzędzi i technologii cyfrowych

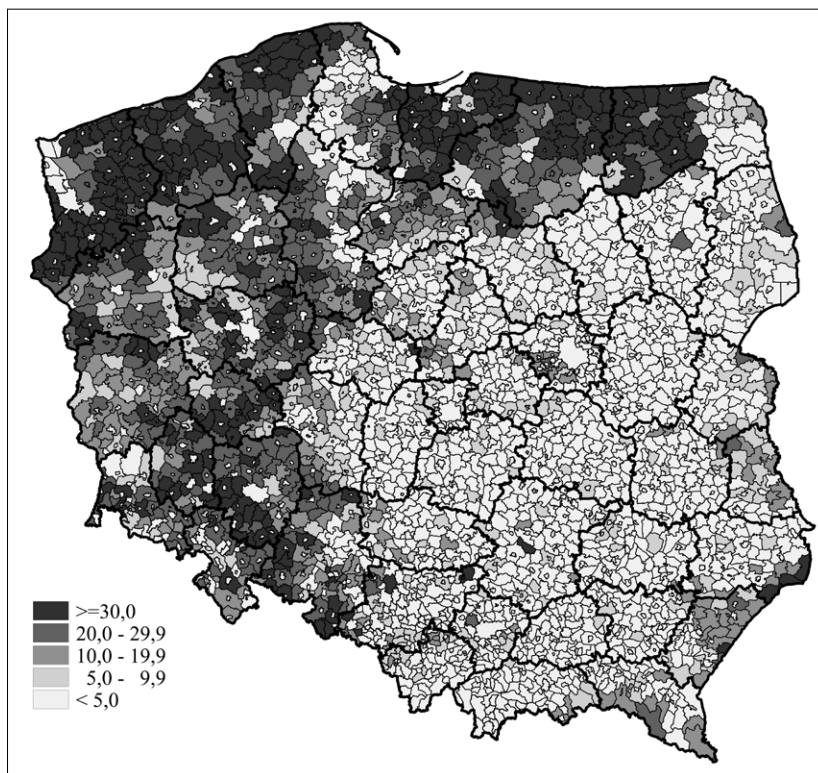
² [<https://encyklopedia.pwn.pl/haslo/megatrendy;3939324.html>].

³ [<https://sjp.pwn.pl/slowniki/cyfryzacja.html>].

dla polepszenia jakości życia oraz podniesienia standardu usług publicznych dla obywateli. Wśród pojawiających się wyzwań na pierwszy plan wysuwa się problem przechodzenia ku społeczeństwu informacyjnemu. Umiejętności cyfrowe, sprzęt komputerowy oraz dostęp do szybkiego Internetu może „zmniejszyć” rzeczywistą odległość do różnorodnych dóbr i usług publicznych [Kalinowski *et al.* . 2021], podnosząc tym samym jakość życia na tych obszarach [Wolski 2018]. Wyposażanie mieszkańców wsi w umiejętności cyfrowo-komunikacyjne pozwoli na „zmniejszanie” odległości, a tym samym zwiększanie dostępności do dóbr i usług, szczególnie publicznych. W tym kontekście technologie ICT traktowane są jako szansa na przezwyciężenie trudności rozwojowych. Ich wykorzystanie jest jednak zależne od dostępności Internetu na danym obszarze. Jego brak lub słaby zasięg pozbawia wybrany teren szans na rozwój oparty na smart technologiach czy *smart* inicjatywach. Stąd niezmiernie ważne jest wsparcie finansowe umożliwiające niwelowanie luki w dostępie do nowoczesnych technologii między miastem a wsią. M. Wójcik już w 2018 r. podkreślał, że *koncepcja ta (smart village) może stać się jedną z wiodących w planowaniu działań, które będą wymagały wsparcia finansowego z funduszy europejskich, w tym programów rozwoju wsi i rolnictwa* (s. 7). Rozporządzenie Parlamentu Europejskiego i Rady (UE) 2021/1060 z 24 czerwca 2021 r. przewiduje konieczność uwzględnienia takich inicjatyw, jak np. „Inteligentne wioski” w strategiach rozwoju terytorialnego [Szpor 2021]. Uwzględniając główne założenia programu „Wsparcie dzieci z rodzin pegeerowskich w rozwoju cyfrowym – Granty PPGR” (w skrócie „granty PPGR”), można stwierdzić, że wpisuje się on w koncepcję *smart village* i może być traktowany jako jeden z instrumentów finansowych wsparcia obszarów wiejskich w duchu *smart*.

Obszary popegeerowskie jako wiejskie obszary problemowe – retrospektywna charakterystyka PGR

Obszary popegeerowskie właściwie od chwili likwidacji Państwowych Gospodarstw Rolnych (PGR) na początku lat 90. XX w. jawią się jako obszary problemowe z licznymi dysfunkcjami rozwojowymi. Przestrzenne rozmieszczenie gospodarstw państwowych było przede wszystkim efektem sytuacji społeczno-gospodarczej kraju w okresie upaństwowienia i parcelacji gruntów gospodarstw obszarnczych [Stola, Szczęsny 1976]. Dlatego największy udział gruntów PGR w powierzchni ogółem (powyżej 30%) miał miejsce w Polsce Północnej i Zachodniej, na terenach dawnego zaboru pruskiego, w tym przede wszystkim przyłączonych do Polski po II wojnie światowej (tzw. ziemie odzyskane; ryc. 18).

Ryc. 18. Grunty Państwowych Gospodarstw Rolnych w % ogólnej powierzchni w 1988 r.

Źródło: [Gwiaździńska-Goraj 2023: 48].

W 1989 r. w końcowej fazie okresu gospodarki centralnie planowanej odnotowano 1112 państwowych jednostek gospodarczych w rolnictwie o powierzchni ogólnej 4,2 mln ha, w tym 3,5 mln ha UR, co stanowiło 19% areалу rolnego kraju [Rocznik Statystyczny 1990]. Rolnictwo państwowe stanowiło podstawowy segment rolnictwa uspołecznionego. Jednak mimo preferencji inwestycyjnych i zaopatrzeniowych, wyniki produkcyjne PGR były niedostateczne, a ich znaczna część przynosiła straty finansowe. Jednak ze względów politycznych państwo wspierało je rzeczowo i finansowo. W początkowym okresie transformacji ustrojowej, oprócz zakwestionowania politycznego i ekonomicznego byłego uspołecznionego sektora rolnego, przeważał pogląd, że należy skończyć ze szczególnym traktowaniem rolnictwa, jako działu gospodarki dotowanego i jednocześnie sterowanego przez państwo. W przeciwieństwie do sytuacji w krajach Unii Europejskiej (UE), zaniechano protekcjonizmu państwowego w rolnictwie. W kręgu kreatorów nowego ustroju polityczno-gospodarczego przeważały poglądy liberalne, według których rolnictwo należało traktować na równi z innymi działami gospodarki narodowej, zaś jego przemiany i wyniki powinny być dyktowane grą sił rynkowych.

Po przejściu na gospodarkę rynkową na podstawie *Ustawy z 19 października 1991 r. o gospodarowaniu nieruchomościami rolnymi Skarbu Państwa* [Ustawa...1991] Państwowe Gospodarstwa Rolne zostały zlikwidowane, a ich majątek został przejęty przez Agencję Własności Rolnej Skarbu Państwa (obecnie Krajowy Ośrodek Wsparcia Rolnictwa). W latach 90. XX w. przystąpiono do prywatyzacji PGR – ich grunty włączono do Zasobu Własności Rolnej Skarbu Państwa, część sprzedano, większość wydzierżawiono. Wywołało to wielkie problemy społeczne, głównie na ziemiach zachodnich i północnych, związane z brakiem pracy dla wielotysięcznej rzeszy pracowników dawnych PGR. Jeszcze w 1990 r. PGR-y zatrudniały 395 tys. osób, a w momencie przejmowania ich przez Agencję zatrudniały 193 tys. pracowników [Rudnicki 2001; Bukraba-Rylska 2008]. Wszystkie PGR-y postawiono w stan likwidacji do 31 grudnia 1993 r. Na ich bazie utworzono 1794 Gospodarstwa Rolne Skarbu Państwa (GRSP), które następnie były zarządzane przez tymczasowych zarządców lub administratorów, a docelowo likwidowane. Likwidacja PGR-ów wiązała się często ze spadkiem lub całkowitym zaniechaniem chowu zwierząt, ograniczeniem produkcji roślinnej, zmianą metod uprawy. Pociągnęło to za sobą drastyczne ograniczenie miejsc pracy i wynikającą z tego całą gamę problemów w regionach, w których były one jedynymi pracodawcami. Po restrukturyzacji nowi właściciele ograniczali znacznie zatrudnienie, przywileje socjalne i działalność na rzecz społeczności lokalnych. PGR-y były bardzo często organizatorami życia społecznego i teoretycznie zapewniały zaspokojenie właściwie wszelkich potrzeb pracowników. Ich likwidacja wraz z wieloma innymi przyczynami (np. likwidacja połączeń autobusowych, zamykanie linii kolejowych, likwidacja szkół) spowodowały często szkody w strukturze lokalnych społeczności, które nie przystosowały się do nowej sytuacji gospodarczej. Zaczął się szerzyć alkoholizm, bierność i bezradność społeczna, które często towarzyszą tym społecznościom do dzisiaj wraz z dziedziczeniem wzorców przez młodsze pokolenia. Społeczno-ekonomiczne, jak i socjalne skutki likwidacji PGR-ów były jednym z najważniejszych i najszerzej eksplorowanych obszarów badań w czasie ich likwidacji [Kaleta 2012].

W latach 1991–2004 Agencja Własności Rolnej Skarbu Państwa prowadziła dla byłych pracowników program aktywizacyjny. W 1991 r. liczba bezrobotnych podających PGR jako ostatnie miejsce zatrudnienia wynosiła 100 tys. W latach 1994–2004 na różne formy pomocy, stypendia edukacyjne, dojazdy do szkół wydano ok. 1,2 mld zł. Pracownikom PGR zaoferowano również wykup mieszkań po preferencyjnych cenach [Podgórski, Świętochowski 2013]. Jednak pomimo podjętych działań pomocowych PGR-y w dalszym ciągu wyznaczają obszary problemowe polskiej wsi.

Program „Wsparcie dzieci z rodzin popegeerowskich w rozwoju cyfrowym” (Granty PPGR)” – założenia i cele

W celu złagodzenia wielu problemów społeczno-gospodarczych występujących w gminach popegeerowskich, w tym zwłaszcza wynikłych z pandemii Covid-19 i ograniczeniami w dostępie dzieci i młodzieży do zdalnego nauczania, do ich mieszkańców kierowana jest dedykowana pomoc, finansowana głównie z programów i funduszy unijnych. W ostatnim czasie najważniejsze programy to:

- wsparcie gmin popegeerowskich z Rządowego Funduszu Inwestycji Lokalnych (RFIL) – środki przeznaczone na sfinansowanie inwestycji i zakupów inwestycyjnych w gminach, w których funkcjonowały zlikwidowane państwowe przedsiębiorstwa gospodarki rolnej (wysokość dotacji od 50 tys. zł do 5 mln zł; łączna kwota wsparcia – 340 mln zł);
- dofinansowanie w ramach projektu Cyfrowa Gmina – „Wsparcie dzieci z rodzin popegeerowskich w rozwoju cyfrowym – Granty PPGR” realizowanego w ramach Programu Operacyjnego Polska Cyfrowa na lata 2014–2020, Oś Priorytetowa V: Rozwój cyfrowy JST, a także z dedykowanego mechanizmu unijnego REACT-EU mającego na celu wzmocnienie cyfrowej odporności na zagrożenia, ukierunkowanego na walkę ze skutkami pandemii Covid-19 (łączna kwota wsparcia – 586,2 mln zł).

Z punktu widzenia pokonania barier cywilizacyjnych i innowacyjnego rozwoju szczególnie ważna była realizacja programu „granty PPGR”, w wyniku którego uruchomiono dofinansowanie dla rodzin z gmin popegeerowskich – dzieci i wnuków osób pracujących wcześniej w państwowych gospodarstwach rolnych – i który miał na celu poprawę dostępu do sprzętu komputerowego oraz dostępu do Internetu. Spectrum możliwego do uzyskania dofinansowania obejmowało:

- sprzęt komputerowy z urządzeniami peryferyjnymi i akcesoriami oraz niezbędnym oprogramowaniem, umożliwiającym pracę zdalną (w tym niezbędne akcesoria i oprogramowanie dla osób z niepełnosprawnościami);
- ubezpieczenie zakupionego sprzętu komputerowego;
- usługę zapewniającą dostęp do Internetu na sprzęcie komputerowym zakupionym w ramach projektu, w przypadku gdy opiekun prawny w oświadczeniu wskaże na brak możliwości zapewnienia usługi dostępu do Internetu.

Tak realizowane wsparcie rodzin popegeerowskich z dziećmi w zakresie dostępu do sprzętu komputerowego oraz Internetu umożliwiło (przynajmniej częściowo) przeciwdziałanie wykluczeniu cyfrowemu gmin popegeerowskich – najbardziej problemowych obszarów z perspektywy rozwoju lokalnego. Dzięki programowi dzieci z rodzin popegeerowskich mogły wejść w posiadanie narzędzi umożliwiających pełne uczestnictwo w nauczaniu zdalnym. Wsparcie pozwoliło na wyeliminowanie ograniczeń związanych z nauką zdalną, a także zniwelowanie nierówności między gminami popegeerowskimi a resztą gmin w kraju.

Do pozytywnych aspektów programu należy zaliczyć znaczny poziom wsparcia finansowego. Łączna alokacja środków na program „granty PPGR” wynosiła ponad 586,2 mln zł, z możliwością maksymalnego progu dofinansowania do 100% kosztów kwalifikowalnych. Przy obliczaniu maksymalnej alokacji środków dla poszczególnych gmin uwzględniono iloczyn ilości dzieci i wnuków byłych pracowników PGR pomnożony przez maksymalną stawkę za jednostkę komputera określoną w dokumentacji konkursowej (tj. 2500 zł za komputer stacjonarny lub laptop oraz 1,0 tys. zł za tablet). Tak określony algorytm przy uwzględnieniu maksymalnej stawki za jednostkę komputera był wystarczający na zakup ponad 230 tys. laptopów i 3 tys. tabletów. Pewnym ograniczeniem było wprowadzenie zmiany w zakresie dopuszczalności ceny za zakupiony dla dzieci sprzęt komputerowy. Pierwotnie przewidziano bowiem stawki 3,5 tys. zł za komputer stacjonarny/laptop oraz 1,5 tys. zł za tablet, które finalnie zostały obniżone odpowiednio do 2,5 tys. zł oraz 1 tys. zł. Zgodnie z założeniami programu, sprzęt IT zakupuje gmina, a następnie miał on zostać przekazany bezpłatnie osobom, które spełniały warunek zakwalifikowania się do wsparcia tzn. są członkami rodzin byłych pracowników PPGR i przekażą otrzymany sprzęt dzieciom uczącym się w szkołach podstawowych i średnich.

Dane i materiały źródłowe

Pandemia Covid-19 wykazała, że sprawne wykorzystywanie technologii przez jednostki samorządu terytorialnego (JST) i jednostki im podległe mają priorytetowe znaczenie dla zaspokojenia potrzeb mieszkańców i podmiotów gospodarczych. Dzięki funduszom unijnym stworzono program „Cyfrowa Gmina” finansowany z Programu Operacyjnego Polska Cyfrowa na lata 2014–2020 w ramach działania 5.1 Rozwój cyfrowy JST oraz wzmocnienie cyfrowej odporności na zagrożenia. Program ten pozwalał dofinansować zakupy, szkolenia oraz działania wspierające rozwój sektora ICT oraz finalnie podnieść poziom cyfryzacji w JST. Na szczeblu krajowym zarządza nim Centrum Projektów Polska Cyfrowa (CPPC), jako jednostka podległa Ministrowi Cyfryzacji. Cyfrowa Gmina ma charakter programu grantowego dedykowanego jednostkom samorządu terytorialnego na poziomie gmin. Środki z programu służą szeroko rozumianemu rozwojowi cyfrowemu, w tym np. cyfryzacji urzędów, zakup sprzętu komputerowego dla jednostek podległych i innych świadczących usługi publiczne, wsparcie mieszkańców w rozwoju kompetencji cyfrowych m.in. poprzez doposażenie w odpowiednie narzędzia, przygotowanie urzędników do pracy z nowoczesnymi technologiami, wsparcie w obszarze cyberbezpieczeństwa, czy szkolenia.

Źródłem danych dotyczących realizacji analizowanego instrumentu wsparcia były raporty i listy projektów CPPC zamieszczane na stronie internetowej tej

instytucji⁴. Pula środków na program „Wsparcie dzieci z rodzin pegeerowskich w rozwoju cyfrowym – granty PPGR”, pochodziła z celowego, dedykowanego mechanizmu powołanego przez Komisję Europejską, tj. REACT-EU (*Recovery Assistance for Cohesion and the Territories of Europe*) będącego odpowiedzią na skutki pandemii Covid-19 i mającego na celu ograniczenie społecznych i gospodarczych skutków przez nią spowodowanych, gdzie jednym z nich było wzmocnienie cyfrowej odporności na zagrożenia. Obszary wsparcia objęły sferę cyfryzacji, sektor ochrony zdrowia, infrastrukturę energetyczną oraz wsparcie przedsiębiorstw. Mechanizm stanowi kontynuację i rozszerzenie środków naprawy sytuacji i reagowania kryzysowego, które zostały wdrożone w ramach inicjatyw na rzecz walki z koronawirusem, a także tworzy swoisty pomost do długoterminowego planu naprawy gospodarczej. W związku z tym środki z programu ukierunkowane zostały na projekty, które zwiększają możliwości naprawy sytuacji kryzysowych w kontekście problemów wywołanych przez koronawirusa SARS-CoV-2, a także na inwestycje w działania przyczyniające się do ekologicznej, cyfrowej i odpornej gospodarki.

Rezultaty

Gminy ze zlikwidowanymi państwowymi przedsiębiorstwami gospodarki rolnej jako wiejskie obszary problemowe

Geograficzne rozlokowanie PGR-ów oraz areał ziemi uprawnej, który pozostał pod ich administracją wyraźnie nawiązywał do ziemi rozparcelowanej przez Państwowe Nieruchomości Ziemskie (PNZ), z której gros znajdowało się w województwach zachodnich i północnych. Dysproporcje w przestrzennej lokalizacji potwierdza rozkład w układzie regionalnym, zgodnie z którym liczba PGR-ów wahała się od 52 w woj. świętokrzyskim do 637 w woj. dolnośląskim (tab. 9, ryc. 19). Tak wysoki poziom zróżnicowania przestrzennego przekładał się na liczebność gmin, na terenie których funkcjonowały niegdyś państwowe przedsiębiorstwa gospodarki rolnej (PPGR). Łącznie zidentyfikowano 1783 tego typu gmin, co stanowi 71,9% ogólnej ich liczby w Polsce. Odsetek ten charakteryzuje się dużym zróżnicowaniem według województw, od poniżej 50% w świętokrzyskim (45,1%) i małopolskim (49,5%) do powyżej 95% w woj. zachodniopomorskim (98,2%), warmińsko-mazurskim (96,9%), dolnośląskim (96,4%) i lubuskim (96,3%; tab. 9, ryc. 20).

⁴ [<https://www.gov.pl/web/cppc/strona-glowna>]

Tabela 9. Identyfikacja przestrzenna gmin z PGR

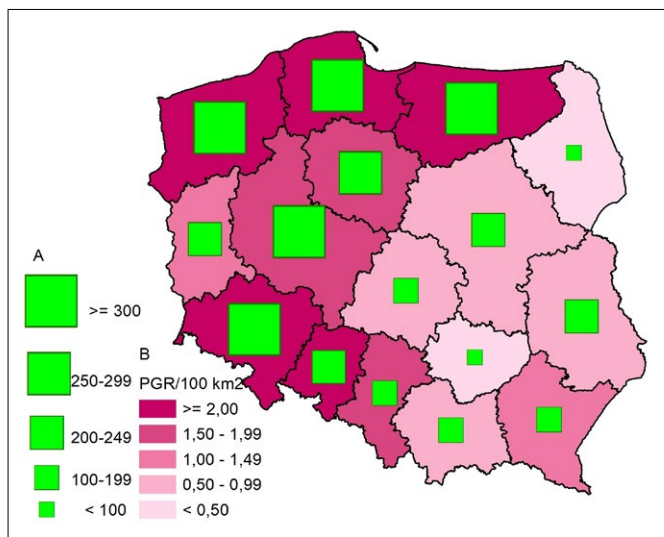
Gmina	Powierzchnia ogólna w km ²	Liczba gmin ogółem	Liczba miejscowości z PGR		Liczba gmin z PGR	Gminy z PGR w ogólnej liczbie gmin (%)
			ogółem	na 100 km ²		
Polska	312 705	2477	4473	1,4	1783	71,9
Dolnośląskie	19 947	169	637	3,2	163	96,4
Kujawsko-pomorskie	17 971	144	285	1,6	120	83,3
Lubelskie	25 123	213	229	0,9	125	58,7
Lubuskie	13 988	82	205	1,5	79	96,3
Łódzkie	18 219	177	129	0,7	94	53,1
Małopolskie	15 183	182	141	0,9	90	49,5
Mazowieckie	35 559	314	206	0,6	162	51,6
Opolskie	9 412	71	218	2,3	64	90,1
Podkarpackie	17 846	160	180	1,0	119	74,4
Podlaskie	20 187	118	90	0,4	74	62,7
Pomorskie	18 323	123	397	2,2	101	82,1
Śląskie	12 333	167	186	1,5	123	73,7
Świętokrzyskie	11 710	102	52	0,4	46	45,1
Warmińsko-mazurskie	24 173	116	557	2,3	112	96,6
Wielkopolskie	29 826	226	480	1,6	200	88,5
Zachodniopomorskie	22 905	113	479	2,1	111	98,2

Źródło: opracowanie własne na podstawie wykazu miejscowości, w których funkcjonowały zlikwidowane Państwowe Gospodarstwa Rolne [Ministerstwo Rozwoju 2021].

Według wykazu miejscowości objętych zlikwidowanymi Państwowymi Gospodarstwami Rolnymi w Polsce odnotowano łącznie 4473 miejscowości, w których funkcjonowały PPGR (tab. 9; ryc. 21). Liczba byłych przedsiębiorstw PGR wahała się od ich braku w 695 gminach do 10 i więcej w 32 jednostkach. Maksymalną koncentrację odnotowano w gminie Wałcz w woj. zachodniopomorskim (17 zakładów PGR) oraz w dwóch sąsiadujących gminach w woj. warmińsko-mazurskim: Kozłowo (16) i Nidzica (15).

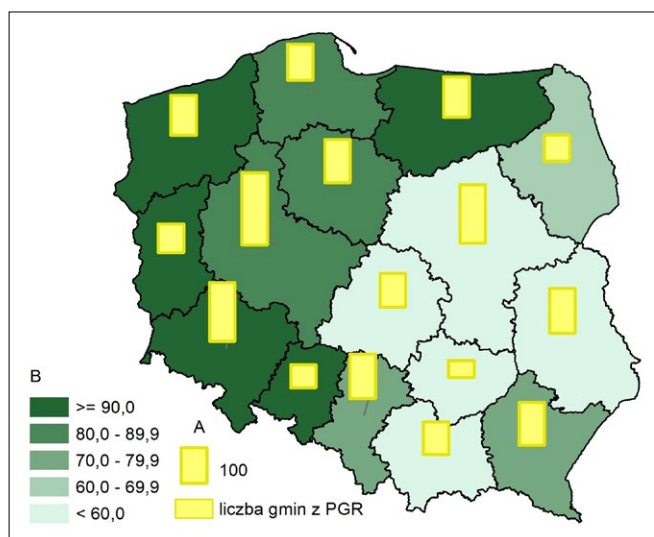
Jako wskaźnik różnicowania przestrzennego nasycenia państwowymi gospodarstwami rolnymi w poszczególnych jednostkach administracyjnych przyjęto ich liczbę w przeliczeniu na 100 km². Przeciętna wartość tak określonego wskaźnika dla Polski wynosi 1,4 osiągając najwyższą wartość w woj. dolnośląskim (3,2), zaś najniższą w woj.: świętokrzyskim i podlaskim (0,4; ryc. 19). W ujęciu jednostek lokalnych rozkład wartości wskaźnika jest znacznie szerszy i waha się od braku zjawiska (695 gm.) do powyżej 5 ppgr/100 km² – w 189 gminach. Maksymalny

poziom wskaźnika, przekraczający 50 ppgr/100 km² stwierdzono w trzech gminach miejskich w województwach: warmińsko-mazurskim (Kętrzyn – wsk. 60,0), pomorskim (Skórcz – wsk. 75,0) i dolnośląskim (Chojnów – wsk. 120; ryc. 21).

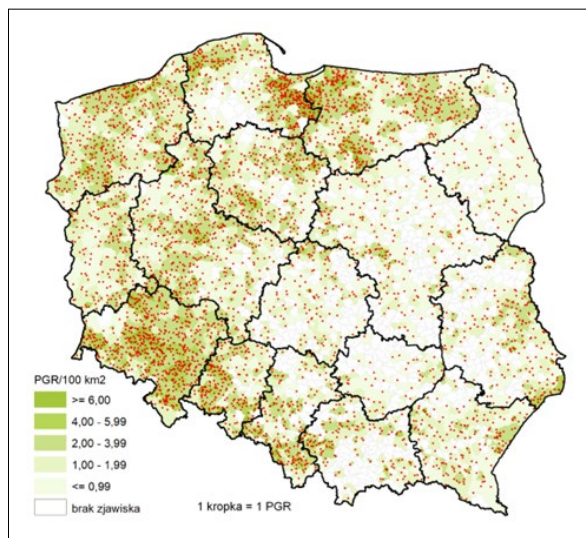
Ryc. 19. Liczba (A) oraz gęstość PGR na 100 km² (B) według województw

Źródło: opracowanie własne.

Ryc. 20. Gminy z PGR – liczba (A) oraz jako % ogólnej liczby gmin (B).

Źródło: opracowanie własne.

Ryc. 21. Lokalizacja PGR oraz wskaźnik gęstości (PGR/100km²) byłych Przedsiębiorstw Państwowych Gospodarstw Rolnych według gmin

Źródło: opracowanie własne.

Realizacja programu Granty PPGR

Zasadność i konieczność wprowadzenia wsparcia w postaci programu „Wsparcie dzieci z rodzin popegeerowskich w rozwoju cyfrowym – Granty PPGR” potwierdzają wyniki alokacji. Spotkał się on z ogromnym odzewem ze strony gmin (formalni beneficjenci) i cieszył się dużym zainteresowaniem wśród ludności popegeerowskiej (beneficjenci/odbiorcy docelowi). Łączna kwota (ponad 900 mln zł) wnioskowanego dofinansowania na zakup komputerów wielokrotnie przekroczyła pierwotne założenia (80 mln zł). W efekcie zdecydowano o powiększeniu puli dofinansowania i ostatecznie kwota wsparcia wyniosła 586,2 mln zł, tj. ponad siedmiokrotnie więcej niż zakładana pierwotnie alokacja środków na program.

Ogółem w programie dotyczącym wsparcia dzieci z rodzin popegeerowskich w ich rozwoju cyfrowym udział wzięły 1604 gminy – od 42 w woj. świętokrzyskim do 187 w woj. wielkopolskim. Ich udział w ogólnej liczbie gmin wyniósł średnio w kraju 64,8% i cechował się znacznym zróżnicowaniem regionalnym – od 31,3% w woj. małopolskim i 33,3% w woj. łódzkim do 96,5% w woj. zachodniopomorskim i 97,4% w woj. warmińsko-mazurskim (tab. 2; ryc. 5A). Regionalna dysproporcja w alokacji środków wyniosła od poniżej 10 mln zł w pięciu województwach: świętokrzyskim (5,8 mln zł), łódzkim (5,8 mln zł), małopolskim (7,4 mln zł), podlaskim (7,8 mln zł) i śląskim (8,2 mln zł) do powyżej 70 mln zł w czterech województwach: pomorskim (72,5 mln zł), zachodniopomorskim (75,8 mln zł), warmińsko-mazurskim (79,1 mln zł) i rekordowo w wielkopolskim

(95,4 mln zł), w którym poziom alokacji stanowił 16,3% ogólnej puli środków na program w kraju (tab. 10).

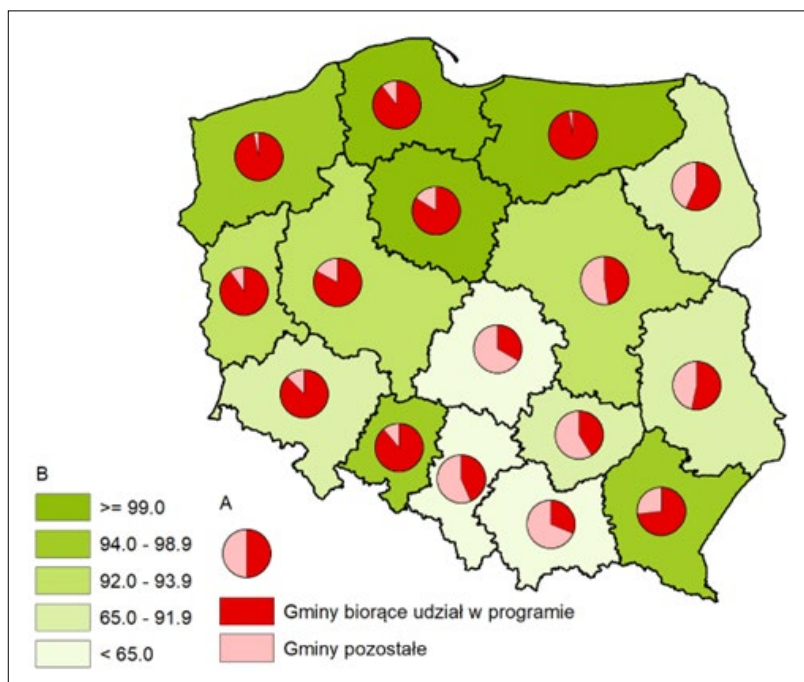
Tabela 10. Wybrane wskaźniki oceny realizacji programu „Granty PPGR”

Wyszczególnienie	Gminy w programie Granty PPGR		Realizacja programu Granty PPGR				Dzieci i młodzież w wieku 7–19 lat	
	ogółem	% gmin og.	przyznana kwota (mln PLN)	kwota–udział (%)	szacowana liczba komputerów (tys. szt.)	liczba komputerów na 100 uczniów	liczba (tys. os.)	%
POLSKA	1604	64,8	586,2	100,0	234,5	4,7	5 019,1	100,0
Dolnośląskie	148	87,6	61,2	10,4	24,5	6,9	356,2	7,1
Kujawsko-Pomorskie	121	84,0	44,0	7,5	17,6	6,4	275,7	5,5
Lubelskie	114	53,5	14,3	2,4	5,7	2,1	274,4	5,5
Lubuskie	74	90,2	40,1	6,8	16,0	11,9	134,7	2,7
Łódzkie	59	33,3	5,8	1,0	2,3	0,8	304,0	6,1
Małopolskie	57	31,3	7,4	1,3	3,0	0,6	462,5	9,2
Mazowieckie	150	47,8	17,3	3,0	6,9	0,9	732,7	14,6
Opolskie	63	88,7	22,1	3,8	8,8	7,7	114,0	2,3
Podkarpackie	117	73,1	29,6	5,0	11,8	4,2	284,2	5,7
Podlaskie	67	56,8	7,8	1,3	3,1	2,1	149,1	3,0
Pomorskie	110	89,4	72,5	12,4	29,0	8,8	328,8	6,6
Śląskie	73	43,7	8,2	1,4	3,3	0,6	557,4	11,1
Świętokrzyskie	42	41,2	5,8	1,0	2,3	1,5	152,1	3,0
Warm-Mazurskie	113	97,4	79,1	13,5	31,6	16,4	193,0	3,8
Wielkopolskie	187	82,7	95,4	16,3	38,2	7,9	485,0	9,7
Zachodniopomorskie	109	96,5	75,8	12,9	30,3	14,1	215,5	4,3

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych CPPC i GUS BDL.

Analiza w ujęciu gmin wykazała, że kwotowo najwyższe wsparcie trafiło do gminy Września (3,35 mln zł), a następnie Bytów (2,77), Gołdap (2,66), Gryfice (2,29) i Milicz (2,26). Poziom dotacji powyżej 2 mln zł dotyczyły 9 gmin, zaś w ko-

lejszych 20 wsparcie było w przedziale 1,5–2 mln zł. W ośmiu gminach dotacja wyniosła 2,5 tys. zł, czyli *de facto* koszt zakupu jednego laptopa/komputera.

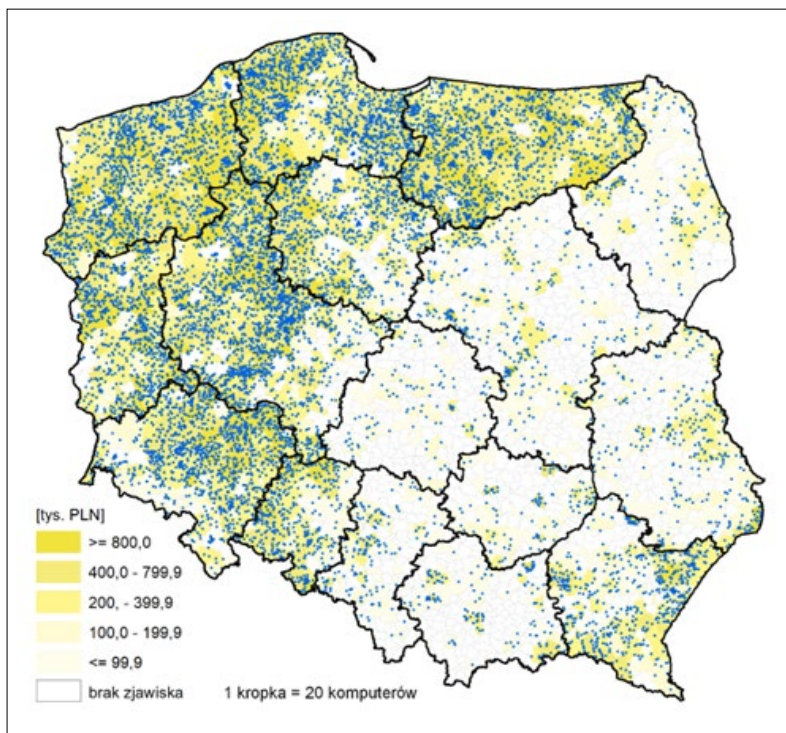
Ryc. 22. Udział gmin biorących udział w programie „Granty PPR” w ogólnej liczbie gmin (A) oraz w liczbie gmin z byłymi przedsiębiorstwami PGR (B).

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych CPPC i GUS BDL.

Interesujących wyników dostarcza ocena poziomu zainteresowania programem z punktu widzenia gmin, na terenie których zlokalizowane były niegdyś PGR-y. Udział tego typu jednostek wynosił średnio w kraju 90,0%, przy czym najniższe wartości wskaźnika odnotowano w woj. śląskim (59,3%) oraz łódzkim (62,8%) i małopolskim (63,3%). Z drugiej strony odnotowano trzy regiony, w których wskaźnik przekroczył 100% (pomorskie, warmińsko-mazurskie i kujawsko-pomorskie; ryc. 22). Taki rozkład jest efektem braku ustalenia kryteriów miejsca zamieszkania dzieci i wnuków rodzin popegeerowskich. Istotny był sam fakt pochodzenia z takiej rodziny, zatem aktualny stan zamieszkania nie miał wpływu na rozdysponowanie sprzętu. Na marginesie warto zauważyć, że zjawisko to mogłoby stanowić ciekawy pretekst do podjęcia badań w kontekście kierunków migracji osób z rodzin popegeerowskich. Dotyczy to zarówno aspektu ilościowego (jaki odsetek osób z rodzin popegeerowskich zdecydował się na migrację), jak i kierunków geograficznych.

Puła środków skierowanych na program umożliwiła zakup blisko 234,5 tys. laptopów (dane szacunkowe określone na podstawie maksymalnego progu do-

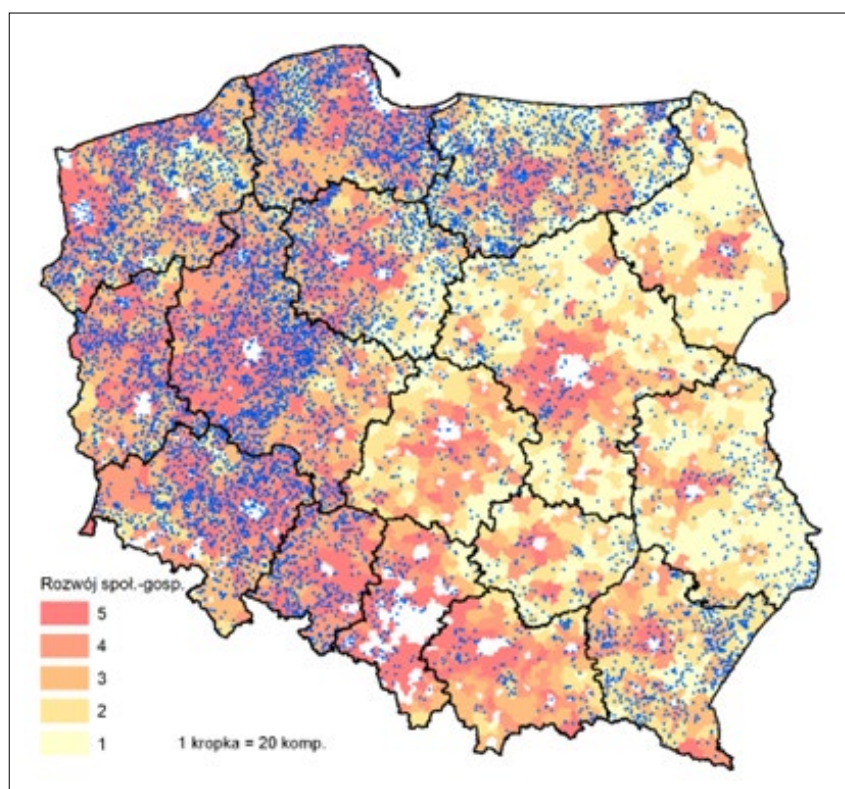
finansowania wynoszącego 2,5 tys. zł/jednostkę komp.). Zgodnie z kierunkami alokacji środków, najczęściej sprzętu trafiło do dzieci z woj. wielkopolskiego (38,2 tys.), a ponadto warmińsko-mazurskiego (31,6 tys.) i zachodniopomorskiego (30,3 tys.). Na drugim biegunie znalazły się gminy z woj. świętokrzyskiego i łódzkiego, do których trafiło po ok. 2,3 tys. laptopów. Analiza w podziale na jednostki gminne pozwoliła na identyfikację trzech gmin, do których trafiło powyżej 1 tys. sztuk sprzętu. Są to gminy: Września (1341 szt), Bytów (1107 szt) i Gołdap (1062 szt). Kolejne 55 gmin znalazło się w przedziale 500–1000 sztuk sprzętu, zaś 165 w przedziale 300–500 laptopów. Poniżej 100 sztuk sprzętu trafiło do 830 gmin, w tym w 91 gminach poniżej 10 szt. (ryc. 24). Taki rozkład przestrzenny nie jest zaskakujący biorąc pod uwagę kryteria dostępu do programu preferujące jako beneficjentów wsparcia gminy, na terenie których były niegdyś zlokalizowane zlikwidowane PGR. W kontekście rozdysponowania sprzętu komputerowego warto zwrócić uwagę, że jako beneficjenci pojawiły się również duże miasta, jak np. Warszawa. Jest to efektem wspomnianej już migracji części osób z rodzin popegeerowskich (zmiana miejsca zamieszkania), które w poszukiwaniu lepszych perspektyw życiowych podjęły decyzję o opuszczeniu rodzinnych stron.

Ryc. 23. Alokacja środków oraz ilość i zróżnicowanie przestrzenne sprzętu komputerowego rozdysponowanego z programu „Granty PGR”

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych CPPC.

Niemniej jednak ogólny obraz wskazuje na pewnego rodzaju „zakonserwowanie” stanu sprzed kilku dekad, bowiem w zdecydowanej większości obraz rozdysponowanego sprzętu komputerowego (ryc. 23) pokrywa się z mapą lokalizacji zlikwidowanych państwowych PGR-ów (ryc. 21). W tym kontekście można to odczytywać jako utrwalenie zastanych struktur demograficzno-społecznych sprzed kilku dekad. Nie musi to jednak świadczyć o utrwaleniu peryferyzacji obszarów popegeerowskich, w rozumieniu rozwoju społeczno-gospodarczego tych jednostek. Potwierdzeniem tego jest ryc. 24, która ukazuje rozkład przestrzenny sprzętu komputerowego rozdysponowanego w ramach programu „granty PPGR” na tle poziomu rozwoju społeczno-gospodarczego gmin opracowanego przez Instytut Rozwoju Wsi i Rolnictwa PAN w ramach monitoringu rozwoju obszarów wiejskich⁵.

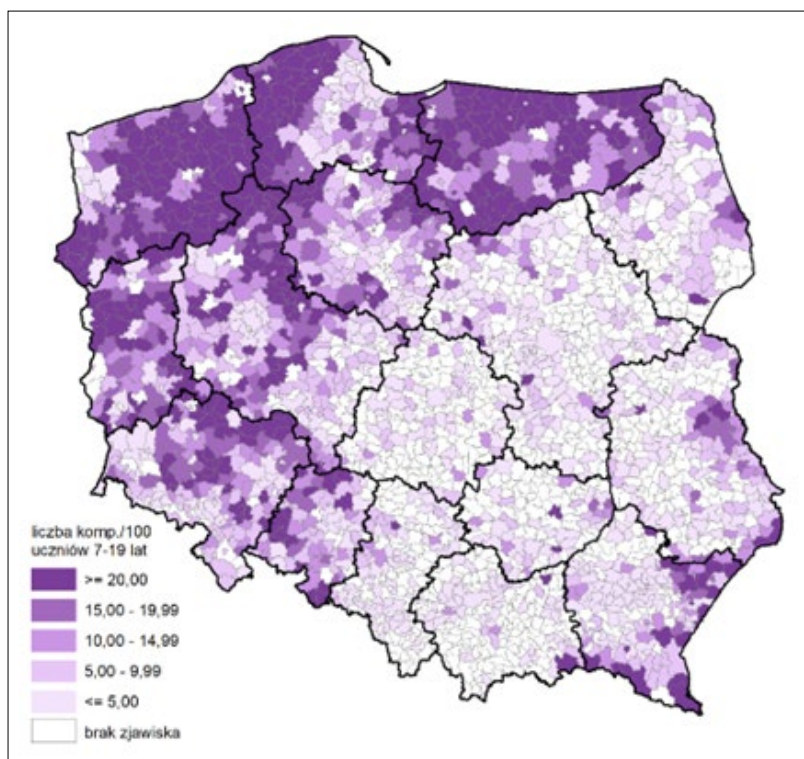

* poziom rozwoju społeczno-gospodarczego (5 – najwyższy, 1 – najniższy)

Ryc. 24. Kierunki rozdysponowania sprzętu komputerowego z programu „granty PPGR” na tle poziomu rozwoju społeczno-gospodarczego gmin
Źródło: opracowanie własne na podstawie danych CPPC; IRWIR PAN – MROW [Stanny *et al.* 2018].

⁵ DOI: 10.7366/90066MROWIII; [https://www.irwirpan.waw.pl/dir_upload/site/files/Lukasz/MROW_III_Raport_2018.pdf].

Punktem odniesienia w zakresie realnego poziomu wsparcia był wskaźnik liczby przekazanego sprzętu komputerowego w przeliczeniu na 100 uczniów szkół podstawowych i średnich (w przeliczeniach wykorzystano kategorię GUS BDL – dzieci i młodzież w wieku 7–19 lat, ogółem w Polsce 5019,1 tys. os.). Tak skonstruowana miara oceny oddziaływania programu „granty PPGR” wykazała istotne dysproporcje w układzie województw (od 0,6 w małopolskim i śląskim do 16,4 w warmińsko-mazurskim). Według gmin zmienność ta wynosiła od 0,00 w 873 gminach (jednostki niekorzystające z programu) do ponad 80 w gminach: Słubice (wsk. 82,2 komp./100 uczniów) w woj. mazowieckim oraz Trzebielino (wsk. 81,1) w woj. pomorskim. Łącznie w 27 gminach odnotowano bardzo wysoki wskaźnik przekraczający 50 komp./100 uczniów, zaś w kolejnych 153 mieścił się on w przedziale 30–50 komp./100 uczniów (ryc. 25). Ilustracyjne wręczanie sprzętu komputerowego wśród dzieci pochodzących z rodzin popegeerowskich przedstawia fot. 1.

Ryc. 25. Liczba rozdysponowanych komputerów przypadająca na 100 uczniów

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych CPPC i BDL GUS.

Fot. 1. Przekazanie sprzętu komputerowego dzieciom z rodzin popegeerowskich w gminie Korczew (1) i Mirosławiec (2)

Źródło: [<https://samorząd.gov.pl/web/gmina-korczew/wsparcie-dzieci-z-rodzin-pegeerowskich-w-rozwoju-cyfrowym-granty-ppgr> <https://prk24.pl/62043521/kolejne-laptopy-trafily-do-potomkow-bylych-pracownikow-pgr-tym-razem-sprzet-otrzymaly-dzieci-z-gminy-miroslawiec>].

Syntetyczna ocena zróżnicowania przestrzennego alokacji środków z programu „granty PPGR”

W celu syntetycznej oceny zróżnicowania przestrzennego ww. programu uwzględniono ogół jednostek, zarówno pod względem występowania gmin z gruntami ppgr (podział na dwie podgrupy – gminy z PGR i gminy bez PGR) jak i wsparcia wyposażenia komputerowego dzieci i młodzieży z rodzin popegeerowskich – finalnych odbiorców/beneficjentów programu (podział na dwie podgrupy – występowanie wsparcia, brak wsparcia). Ujęcie takie pozwoliło wydzielić 4 typy zależności (tab. 11).

Tabela 11. Typy gmin w programie „Granty PPGR”

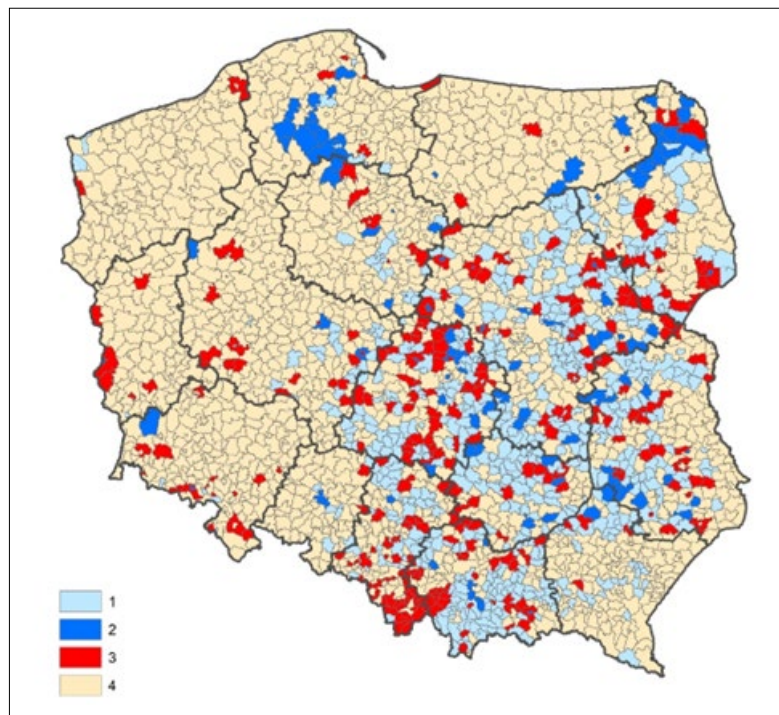
Typ	Gminy bez/z PGR	Gminy – udział w programie „Granty PPGR”	Liczba gmin
1	bez PGR	(-) brak komputerów	589
2	bez PGR	(+) z komputerami	105
3	z PGR	(-) brak komputerów	284
4	z PGR	(+) z komputerami	1499
–	Ogółem gminy	(-) bez komp.	872
		(+) z komp.	1604
–	Razem	Gminy ogółem	2477

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych CPPC.

Tak przeprowadzona analiza umożliwiła ocenę realizacji analizowanego programu z uwzględnieniem podziału gmin na dwie zasadnicze grupy, charakteryzowane przez dwa typy zależności, tj.:

- Grupa I – 873 gminy cechujące się brakiem udziału w programie wspierającym dofinansowanie zakupu komputerów, w tym jednostki charakteryzujące się:
 - brakiem przedsiębiorstw PGR i dotacji do zakupu komputerów – 589 gmin (typ 1),
 - występowaniem byłych przedsiębiorstw PGR w warunkach braku dotacji do zakupu komputerów – 284 gminy (max. dolnośląskie – Borów 8 ppgr, Kłodzko 13 ppgr) (typ 3);
- Grupa II – 1604 gminy, które skorzystały z dofinansowania zakupu do komputerów, w tym jednostki charakteryzujące się:
 - brakiem przedsiębiorstw PGR w warunkach skorzystania z dotacji do zakupu komputerów – 105 gmin (typ 2),
 - występowaniem przedsiębiorstw PGR oraz skorzystaniem z dotacji do zakupu komputerów – 1499 gmin (typ 4).

Rozkład przestrzenny wydzielonych typów gmin wykazuje wyraźne podziały terytorialne. Najliczniejszy typ 4 jest egzemplifikacją gmin popegeerowskich stąd jego przestrzenna koncentracja występująca w zachodniej i północnej Polsce (ryc. 26).

Typy gmin: 1 – bez PGR/bez komputerów; 2 – bez PGR/z komputerami;
3 – z PGR/bez komputerów; 4 – z PGR/z komputerami

Ryc. 26. Typy gmin w programie „Wsparcie dzieci z rodzin
pegeerowskich w rozwoju cyfrowym – Granty PPGR”.

Źródło: opracowanie własne.

Dyskusja i konkluzje

Czas pandemii oraz wymuszone w ten sposób przejście na życie zdalne spowodowało zmianę paradygmatów rozwojowych, a znaczna część ludności w dość nagły sposób stała się obywatelami „peryferyjnymi”, co wynikało nie tylko z samego położenia miejscowości, w których zamieszkują, jak i z braku cyfrowych narzędzi do komunikacji oraz odpowiednich kompetencji cyfrowych. Rynek usług zdalnych, wymuszony koniecznością, zaczął dynamicznie się rozwijać,

przez co gwałtownie rósł popyt na e-usługi, a w ślad za tym nastąpiło wiele inwestycji i innowacji. W czasach dynamicznej transformacji cyfrowej to właśnie element technologiczny jest szczególnie istotny w osiągnięciu zakładanych celów. Wynikające z tego liczniejsze i lepsze rozwiązania dla wielu osób (zwłaszcza starszych) zmieniały się zbyt gwałtownie, co powodowało ich blokadę i ograniczenia w kontaktach ze światem. Tymczasem wiele rozwiązań, które powstały raptem 2–3 lata temu zaowocowało ich coraz większym włączaniem do codziennego życia – czyniąc z poziomu bliskiego do nich dostępu normę dla wszystkich obywateli, niezależnie od położenia geograficznego. Wykorzystanie przełomowej zmiany w usługach zdalnych spowodowanej pandemią ma ważny potencjał dla zrównoważenia i rozwoju społeczności wiejskich. Przyspieszone i coraz powszechniejsze wprowadzanie innowacji w sektorze ICT powinno przyczynić się do zniwelowania cyfrowej przepaści między miastami i obszarami wiejskimi. Problem polega jednak na tym, że obszary wiejskie są silnie zróżnicowane. O ile suburbia i gminy położone w pobliżu większych aglomeracji, korzystając z renty geograficznej, rozwijają się relatywnie szybko i pozwalają zaoferować szerokie możliwości dostępu do usług publicznych, o tyle obszary peryferyjne, a do nich często zaliczane są gminy popegeerowskie, mierzą się z wieloma wyzwaniami wynikającymi z wielu dekad zaniedbań. Dlatego bez wsparcia zewnętrznego, w tym przede wszystkim z funduszy unijnych, z których finansowana jest większość programów wsparcia, trudno jest im przełamać impas rozwojowy. Analizowany w artykule program „Wsparcie dzieci z rodzin popegeerowskich w rozwoju cyfrowym – Granty PPGR” jest przykładem takiej pomocy, która sfinansowana została ze środków REACT-EU, unijnego instrumentu mającego na celu przeciwdziałanie zagrożeniom w obliczu pandemii Covid-19 i budowaniu obszarów oraz społeczeństw odpornych na zagrożenia. Jak wspomina D. Bettman⁶ umiejętności cyfrowe to swoista tarcza zabezpieczająca nas przed zagrożeniami cyfrowych czasów. Stąd też priorytetem jest kompleksowy program podniesienia kompetencji obywateli, wraz z budową infrastruktury centrum danych, czy wsparcia firm w cyfrowej transformacji.

Można założyć przypuszczenie, że wzmoczony czas zdalnej edukacji zaowocuje w przyszłości wystarczającymi kompetencjami cyfrowymi młodego pokolenia. Świadczyć by to mogło o sukcesie programu wsparcia dzieci z rodzin popegeerowskich i doposażenia ich w odpowiednie narzędzia. Jednak na obecnym etapie czas, który upłynął od chwili wprowadzenia trybu zdalnego nauczania, jest zbyt krótki, aby można wyciągać konstruktywne wnioski.

Dotychczasowe oceny analizowanego wsparcia wykazują również różnego rodzaju mankamenty. Dostrzegając zalety realizacji programów typu „granty PPGR”, należy jednak zadać sobie pytanie związane z efektywnością ich wdrażania-

⁶ [<https://news.microsoft.com/pl-pl/2022/09/22/institut-kosciuszki-bez-cyfrowej-odpornosci-nie-ma-bezpiecznego-panstwa/>].

nia w takiej formie. Otwarta formuła będąca efektem braku większych obostrzeń w dostępie do programu poza samym faktem pochodzenia z rodziny niegdyś pracującej w PGR-ach spowodowała, że część sprzętu trafiła do gmin, w których nie było zlokalizowanego PGR (brak rodzin popegeerowskich), w tym do dużych miast. Jest to efektem migracji ludności z gmin popegeerowskich, z których część zapewne posiada atrakcyjną pracę i jest dobrze sytuowana materialnie. Na problem efektywności programów zarządzanych centralnie uwagę zwraca P. Swianiewicz [2022], który podkreśla, że polityczne aspekty wsparcia oraz sam mechanizm pomocy polegający na programie rządowym, jest mniej elastyczny w stosunku do programów zdecentralizowanych lepiej dopasowanych do uwarunkowań lokalnych.

Na szczelbu UE od dekad jednym w priorytetów polityk społecznych i gospodarczych jest konwergencja i wyrównywanie szans rozwojowych obszarów uboższych, słabiej doinwestowanych, najczęściej peryferyjnych. Pojawiające się liczne kryzysy finansowe oraz wstrząsy geopolityczne ograniczyły jednak zdolność generowania konwergencji. Przywrócenie zdolności poszerzania obszarów konwergencji jest obecnie jednym z najważniejszych (obok wdrażania inicjatyw z zakresu Europejskiego Zielonego Ładu) zadań dla UE. Dotychczasowe instrumenty pomocowe starały się równoważyć działania, które oparte były o miks mechanizmów wolnorynkowych i redystrybucyjnych. Fundusze unijne, choć zapewne niepozbawione wad zarówno w warstwie samych założeń, jak i nie zawsze efektywnej redystrybucji środków, często okazują się jednak dobrym mechanizmem wspierania konwergencji – w tym dla krajów, które wstąpiły do Wspólnoty w ostatnich dwóch dekadach – nie tylko dlatego, że dają beneficjentom finansowanie inwestycyjne bez konieczności zwiększania przez nich zadłużenia, ale także dlatego, że stały się bodźcem do wprowadzania wielu wielopłaszczyznowych zmian, które w efekcie przekładają się na ich większą atrakcyjność dla szerokiego grona odbiorców (mieszkańców, przedsiębiorców, inwestorów zewnętrznych, turystów, itp.).

Postęp technologiczny skutecznie zintegrowany z inicjatywami rozwoju obszarów wiejskich może stworzyć nowe możliwości zwiększenia dochodów i świadczona usług, które wpłyną na poprawę jakości życia na wsi. Wprowadzanie udogodnień na tych obszarach jest szczególnie ważne dla przyciągania i zatrzymywania tzw. klasy kreatywnej, która przyczynia się do rozwoju wiejskich społeczności. Dostęp do technologii cyfrowych może stanowić jedno z kluczowych ogniw w odpowiedzi na aktualne wyzwania, jakie stwarza starzenie się społeczeństwa i zanik tradycyjnej formy usług na obszarach peryferyjnych. Jednak, aby technologie ICT stały się realną szansą na poprawę jakości życia na wsi niezbędny jest wzrost umiejętności i kompetencji cyfrowych wśród mieszkańców tych społeczności. Jak pisze Czapiewski [2010b: 8] *Sukces na obszarach wiejskich może mieć charakter jednostkowy, lokalny lub regionalny. W każdym z tych przypadków będzie wynikał z innej kompozycji uwarunkowań rozwoju cywilizacyjnego. Dlatego*

trudno jest wskazać uniwersalny zestaw czynników kształtujących obszary sukcesu na wsi. Jednakże należy szukać odpowiedzi na pytania o przyczyny zróżnicowania przestrzennego pozytywnych procesów zachodzących na wybranych obszarach wiejskich Polski. Choć słowa te pochodzą z czasów, gdy o pracy czy edukacji zdalnej mało kto słyszał, to ich wydźwięk oraz postawione pytania są ciągle aktualne, także w dobie gwałtownie postępującej cyfryzacji społeczeństw.